HLAVNÉ SMERY VÝSKUMOV GEOGRAFIE CESTOVNÉHO RUCHU Z HĽADISKA VÝVOJA NA SLOVENSKU

Peter ČUKA[1]

Abstract: *The article analyzes the situation of development of geography of tourism in Slovakia and at the end it defines four new tasks for geographers. Trends of geography of tourism are aimed on complex cross-disciplinary researches. As the auxiliary sciences in theoretic – methodological level there are philosophy of tourism, history of tourism, anthropology of tourism, sociology of tourism, psychology of tourism, pedagogy of tourism, theology of tourism and semiotics of tourism.*
Key words: *Geography of tourism, theory and methodology, theoretical conceptions of research*

ÚVOD

Geografia cestovného ruchu je z pohľadu geografie jednou z najmladších geografických disciplín. Prvé práce, práce s geografickým obsahom vedeckého zamerania, sa objavili s rozvojom masového cestovného ruchu na začiatku 20. stor., napríklad Stradner 1905, Sputz 1919 a pod.[2] Jedny z prvých geografických štúdií vydali v 30. a 40. rokoch 20. storočia vo Francúzsku a v Poľsku Blanchard (1924), Borrel (1933)[3], Leszczycki (1937, 1939). Bádateľské školy geografie cestovného ruchu vznikali postupne v Nemecku, v Česku, v USA a vo Francúzsku v povojnovom období, najmä od 50. rokov minulého storočia. Ich predstaviteľmi boli aj Bernecker (1962), Benthien, Opaschowski, Šprincová, Gardavský (1977), Havrlant (1974), Mc Murry, Clawson[4], Mitchell, Defert (1969), Barbier (1969) a pod[5].

Na Slovensku sa stal vedúcou vedeckou osobnosťou s nadregionálnym rámcom Peter Mariot (1969). Jeho teoreticko – metodologický model geografie cestovného ruchu (1983) preferuje funkčno – chorologický prístup. Niektorí autori uprednostňovali regionálny prístup s dôrazom na prírodné predpoklady, Baran (1969), alebo na materiálno – technické predpoklady, Otrubová (1989). Funkčno – chorologický prístup determinoval práce Mariotových súčasníkov, napr. Mišúnovej (1977), Škvarčekovej (1979) a práce jeho žiakov, Krogmann (2005).

Povojnové obdobie rozvoja geografie cestovného ruchu možno označiť za posun od kvantitatívnej paradigmy k individualistickým, pozitivistickým a humanistickým metodologickým prístupom, ktoré sa rozvíjali najmä v západnej Európe a USA. Stredoeurópske geografické školy sa pripojili k tomuto odkazu po r. 1989. Novšie prístupy vývojových modelov, modelov produktu cestovného ruchu a behaviorálne aspekty,

1 ***Doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD.*** *m.prof. Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e mail: cukapeter@gmail.com*

2 cit. in Warszyńska, Jackowski, 1978

3 cit. in Warszyńska, Jackowski ,1978

4 cit. In Kowalczyk, 1997

5 cit. in Kowalczyk, 1997

ktoré reflektovali paradigmy skoncipované najmä poľskou a anglosaskou geografiou, sa objavili aj v prácach Matloviča, Matlovičovej (1997) a Čuku (2007, 2008).

POZÍCIA SLOVENSKEJ GEOGRAFIE CESTOVNÉHO RUCHU A VÝCHODISKÁ

Súčasná pozícia slovenskej geografickej školy cestovného ruchu je podmienená týmito zásadnými faktormi:

1. Nízkou početnosťou odborníkov. Na Slovensku sa problematike geografie cestovného ruchu venujú štyria docenti (Ema Mišúnová – UK Bratislava, Pavol Plesník – EF UK Bratislava, Alfred Krogmann – UKf Nitra, Peter Čuka – UP Prešov) a jedna PhD. (Kvetoslava Matlovičová – UP Prešov).
2. Relatívne dobrým prepojením na príbuzné disciplíny geografie cestovného ruchu. Kooperatibilita je zrejmá najmä s ekonomickými disciplínami. Doc. Mišúnová je členkou EF UK. Autor článku bol členom odborovej komisie pre udeľovanie PhD. na EF UMB v Banskej Bystrici, bol hosťujúcim profesorom na Vysokej škole hotelierstva a cestovného ruchu v Lodži a prednášajúcim profesorom na UL v Tomaszowe Mazowieckom v odbore cestovný ruch a hosťujúcim profesorom na Vysokej škole hotelierstva, gastronómie a cestovného ruchu vo Varšave .
3. Výmena vedeckých ideí a produktov nemá charakter odborných geografických sympózií. Absentujú tímové koncepty a odborne orientovaná tlač. Geografické štúdie sú publikované buď v rámci katedrových publikačných aktivít, alebo v ekonomických časopisoch (napr. Ekonomická revue cestovného ruchu).
4. Nízkou úrovňou spoločenskej akceptácie geografickej komunity – to však platí pre geografov en block.

Príkladom rozvíjania širokého spektra svetových trendov v teórii a aplikovaných prácach v odbore geografie cestovného ruchu je Poľsko. K hlavným teoreticko –metodologickým prúdom zaradil Kurek (2007):

1. Model účastníka cestovného ruchu podľa J. Jafariho
2. Koncepcia cestovného ruchu ako stretnutia
3. Model periférií podľa Chrystalera
4. Teória difúzií inovácií
5. Model Butlerovho vývojového cyklu cestovného ruchu
6. Koncepcia formovania rekreačných priestorov
7. Koncepcia funkcií cestovného ruchu
8. Koncepcie rekreačných funkcií cestovného ruchu
9. Koncepcia tvorby rekreačných stredísk
10. Koncepcia teritoriálnych rekreačných systémov
11. Koncepcia percepcie rekreačného priestoru
12. Koncepcia rekreačnej urbanizácie
13. Koncepcia konfliktu cestovného ruchu

K týmto hlavným prúdom si dovoľujeme ešte doplniť ďalšie smery, ktoré sa sporadicky objavili aj v prácach slovenských geografov:

14. Koncepcia sprievodcovstva (Matlovič, Kandráčová, Michaeli, 1998)
15. Koncepcia formovania produktov cestovného ruchu (Čuka, Zimmermann, 1995)
16. Koncepcia religiózneho cestovného ruchu (Čuka, 1998)

17. Environmentálna koncepcia a koncepcia alternatívneho cestovného ruchu (Kostrowicka, 1997)
18. Kartografická koncepcia a GIS aplikácie

Geografia ako veda je charakterizovaná deklarovaním holistických prístupov. V jednotlivých koncepciách sa viac či menej presadzujú pomocné disciplíny, najmä však sociologické, ekonomické, psychologické, filozofické, štatistické a demografické.

Interdisciplinárna matrica schematicky zobrazuje prepojenosť metodických prístupov a miesto geografie vo výskume cestovného ruchu (viď obrázok č. 1):

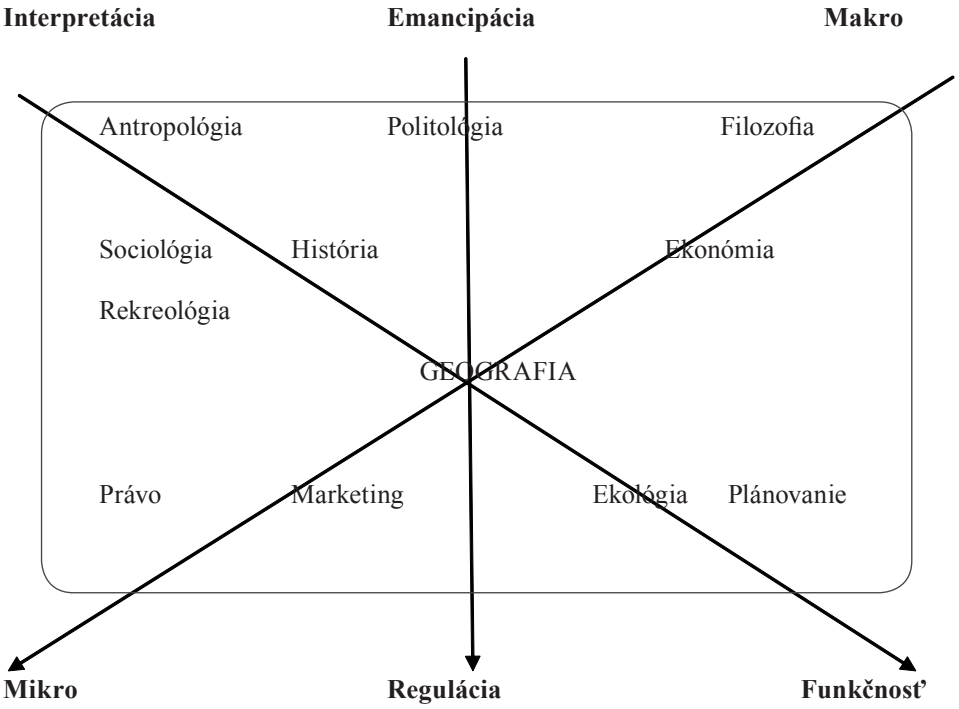

Zdroj: upravené podľa – Winiarski, 2008

Obr. č. 1 *Interdisciplinárna matrica výskumu cestovného ruchu*

Ďalší rozvoj teórie a metodológie, ako aj rozvoj regionálne hodnotných aplikovaných štúdií, majú v rukách geografi. Myslíme, že zásadná rola geografa cestovného ruchu tkvie v štyroch zásadných úlohách:

1. Disciplíny, ktoré označujeme z pohľadu geografie ako „pomocné geografické disciplíny“, nie je možné označovať ako konkurenčné (ekonómia, marketing a manažment, psychológia, sociológia a pod). Geograf by v interdisciplinárnych prejavoch mal kooperovať najmä so sociológmi, ekonómami, filozofmi, kartografmi (odborníkmi na GIS) a ďalšími. Hlavným kooperačným prvkom musí byť atraktívny produkt, ktorý by akceptovali aj ostatné disciplíny.

2. Okrem didaktického pôsobenia musí geograf publikovať v rámci súčasných teoreticko – metodologických prúdov, ako aj pre širšiu akceptáciu slovenskej geografie cestovného ruchu i v zahraničných špecializovaných a uznávaných periodikách.
3. Geograf ako predstaviteľ holistickej vednej disciplíny by mal organizovať zjednotenie terminológie vied o cestovnom ruchu. Niektorí geografi prejudikovali už v minulosti možné zjednotenie vied o cestovnom ruchu a vzniku „turizmológie" (Liszewski, 1994).
4. Geograf by sa mal stať dôležitým článkom pri tímových grantoch, ktoré riešia regionálnu a nadregionálnu problematiku rozvoja cestovného ruchu.

Aj keď v súčasnom svete dominujú ekonomické problémy, fenomén cestovného ruchu je spätý s krajinou a človekom. Preto je dôležité venovať pozornosť všetkým rovinám výskumu: empirickej, aplikačnej a teoreticko – metodologickej, humanistickým smerom výskumu a ich subdisciplínam. Toto poznanie je o to naliehavejšie, že na Slovensku sa týmto subdisciplínam zatiaľ takmer nevenovala žiadna pozornosť.

ÚLOHA POMOCNÝCH DISCIPLÍN V GEOGRAFII CESTOVNÉHO RUCHU

Geografia cestovného ruchu reflektuje aj známe výsledky filozofie cestovného ruchu, histórie cestovného ruchu, antropológie cestovného ruchu, sociológie cestovného ruchu, psychológie cestovného ruchu, pedagogiky cestovného ruchu, teológie cestovného ruchu a semiotiky cestovného ruchu.

Filozofia cestovného ruchu sa venuje ontológii, epistemológii, axiológii, typológii a existencionalizmu cestovného ruchu. Ontológia venuje pozornosť jednotlivým elementom cestovného ruchu, ich pôvodu a vzájomným vzťahom. Epistemológia, ako veda o poznaní a spoznávaní javov, kladie dôraz na hlboké poznávanie a zmyslové prežívanie cestovného ruchu, resp. na jeho empíriu. Axiológia si kladie za širší cieľ hodnotové klasifikácie v cestovnom ruchu. Filozofická typológia nadväzuje na klasické rozdelenie cestovného ruchu podľa druhov a foriem. Existencionálny filozofický pohľad v cestovnom ruchu hľadá motívy poznávania krajiny, spoločnosti a prírody. Tieto motívy provokatívne rozširuje nielen na rekreačné aktivity, zdravotný cestovný ruch, kultúrny a zahraničný cestovný ruch, ale sleduje aj kontroverzné prejavy tzv. „biznisturistiky", „interrupčnej turistiky", „sexturistiky", „konferenčného cestovného ruchu", „nákupného cestovného ruchu" a podobne.

História cestovného ruchu má rovinu individuálnej (elitárnej) etapy cestovného ruchu, rovinu etapy masového cestovného ruchu, taktiež rovinu čisto chorologickú, ako aj rovinu týkajúcu sa osobitých území (národné dejiny). História ako typický predstaviteľ humánnych disciplín má veľmi subjektívny charakter. Pre objektivizáciu je potrebný nielen časový odstup, ale aj komparácia zdrojov. Napr. A. Kowalczyk (2001) v monografii Hotelarstvo dospel k názoru, že prvé hotely na svete vznikli v starovekej Olympii asi v 7. stor. pred Kr. Milewska, Włodarczyk (2005) predstavujú teóriu, že v antickom Grécku existovali „zájazdové hotely" v 4. stor. pred Kr. Čuka (2007) mieni, že prvým skutočným hotelom v Európe bol hotel Dieu v Paríži, ktorý založili v 7. stor. po Kr.

Antropologické štúdie cestovného ruchu venujú hlavnú pozornosť človeku. Vplyv cestovného ruchu vidí antropológia predovšetkým v zmene cieľových (autochtónnych) kultúr, ktoré penetrujú (alochtónni) účastníci cestovného ruchu. Podemski (2008) predstavuje rituály človeka, ktoré spája s premiestňovaním sa a cestovnými aktivitami v troch

fázach. Fáza „separačná“ – kedy sa oddeľuje od svojho prirodzeného stavu a prostredia, fáza „liminárna“ – hraničná, kedy prijíma nové prostredie, dovtedy len percepované, a fáza „reinkorporačna“ – v nej prijíma podvojný spoločenský status. Prvý je status štrukturalizovaný a druhý status komunitný. Aj antropológia odlišuje v súlade s geografickou terminológiou cestovný ruch od rekreácie a odpočinku.

Sociológia cestovného ruchu skúma podľa Przecławského (1996) širšie a užšie sociálne väzby nielen medzi autochtónnym obyvateľstvom a účastníkmi cestovného ruchu, ale aj vzťahy v mikroväzbách, taktiež typológie turistov, funkcie a disfunkcie cestovného ruchu. Przecławski kladie dôraz na výchovné funkcie cestovného ruchu a otázky etiky cestovného ruchu.

Psychológia cestovného ruchu sa venuje motívom cestovného ruchu, psychologickým konsekvenciám účasti pre klientov, ale aj psychologickým aspektom služieb.

Pedagogika cestovného ruchu sa zameriava na proces teórie a výchovy pracovníkov služieb a cestovného ruchu. V širšom zmysle tu zaraďujeme aj výchovu a odbornú prípravu hotelierov, ale aj trénerov, masérov, animátorov a pod.

Teológia cestovného ruchu sa venuje duchovnému rozmeru pútnických aktivít. Človeka vníma ako duchovne rozvinutú osobnosť v zmysle filozofie „homo viator“. Okrem valorít prírodného prostredia rozširuje atraktivitu rekreačnej krajiny zo svetského priestoru na duchovný priestor tzv.„sacrum“ (Jackowski, 2003).

Semiotika sa zaoberá teóriou systémov znakov v ich spoločenských väzbách a symboloch dôležitých v myslení jednotlivca. Cestovný ruch má významnú mieru symbolizmu, napríklad pri vytváraní svätých miest, pri percepcii a valorizácii svetových kultúrnych pamiatok a pod. Príkladom netradičného korporovania biológie a behavioralizmu do semiotiky človeka je prístup prezentovaný D. Morrisom (1997).

Všetky tieto subdisciplinárne prejavy je možné využívať aj v modernej teórii a metodológii cestovného ruchu. Na Slovensku objektívne chýba komplexná a inovovaná teoreticko – metodologická rukoväť. V Poľsku túto tému reprezentujú napríklad monografie A. Matczaka (1994) a T. Chudobu (2008). Takáto úloha stojí pred súčasnými slovenskými geografmi cestovného ruchu a je plne v súlade s 3. bodom, predstaveným v týchto úvahách.

KONKLÚZIE

Geografia cestovného ruchu je na Slovensku zastúpená nedostatočne. Je potrebné rozvinúť špecializácie na geografických pracoviskách tak, aby zodpovedali súčasným trendom rozvoja cestovného ruchu vo svete a neslúžili len pre didaktické potreby jednotlivých katedier. Medziodborovú diskusiu je nutné pestovať nielen účasťou na geografických seminároch, kolokviách a pod., dozrela potreba uskutočniť sympóziá cestovného ruchu pod gesciou geografov. Odborná a medziodborová diskusia musí mať vzhľadom k mierke Slovenska medzinárodný charakter. Dobrým štartom by bolo usporiadanie medzinárodného sympózia venovaného otázkam teórie a metodológie s účasťou všetkých susedných štátov – Poľska, Ukrajiny, Maďarska, Rakúska a Česka.

Samozrejme, touto staťou sa nevyčerpala problematika teórie a metodológie súčasnej geografie cestovného ruchu. V americkej literatúre sa napríklad štúdie sústreďujú okolo nasledovných ohniskových otázok (Wachowiak, 2003): vnímanie voľného času (recreacion perception), účasť na voľnom čase a rekreácii (recreacion participation), voľný čas

a rekreácia v mestských centrách (urban recreation), vývoj cestovného ruchu (tourist development), dynamika vývoja cieľových oblastí cestovného ruchu (tourism resorts and their development), cestovný ruch a cestovanie vo voľnom čase (tourism travel), dôsledky cestovného ruchu (tourism impact), plánovanie cestovného ruchu a voľného času (recreation and tourism planing), šport a mobilné časové aktivity (sport).

LITERATÚRA

BARAN, V., (1969): Možnosti využitia geografických podmienok pre rozvoj cestovného ruchu v okolí Banskej Bystrice. In: *Zborník PF v Banskej Bystrici. Geografia. 16.* Bratislava : SPN, 1969, s. 35 – 59

BLANCHARD, R., (1924): *Le tourisme dans les Alpes francaises. Les Alpes Economiques.*

ČUKA, P., ZIMMERMANN, F. M., (1995): Využitie rakúskych skúseností pri tvorbe konceptu cestovného ruchu Banskej Bystrice. In: *Ekonomická revue cestovného ruchu,* Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 1995, č. 3. s. 115 – 126

ČUKA, P., (1998): Analiza geograficzna ośrodka pielgrzymkowego Staré Hory (w Górach Starohorskich w Srodkowej Slowacji). In: *Peregrinus Cracoviensis.* Kraków, 1998, č. 6, s. 99 – 111

ČUKA, P., (2008): Shaping of development trends of tourist traffic in Banská Bystrica and its recreational background out of geographic tourist trafficand movement view. In: *Studia Międzynarodowe społeczno – humanistyczne.* Warszawa, 2008, č. 1, s. 229 - 239, ISSN 1898-8431

ČUKA, P., (2007): Priestorová dynamika infraštruktúry cestovného ruchu v Banskej Bystrici a jej rekreačnom zázemí. In: *Geografické štúdie Nr. 14*, Banská Bystrica : FPV UMB, 2007, 100 s.

GARDAVSKÝ, V., (1977): Rekreační nároky městských obyvatel. In: *Acta Universitatis Carolinae. Geographica Nr. 2*. Praha : UK, 1977, s. 25 – 38

CHUDOBA, T., (2008): *Teoria i metodyka turystyki*. 1. vyd. Warszawa : Difin, 174 s.

JACKOWSKI, A., (2003): *Swięta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii.* 1. vyd. Kraków : UJ, 2003, 270 s.

KOSTROWICKA, A. K., (1997): *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. 1. vyd. Warszawa: PWN, 1997, 239 s.

KOWALCZYK, A., (1997): *Geografia Turyzmu*. 1. vyd. Warszawa : UW, 1997, 174 s. KOWALCZYK, A., (2001): *Geografia hotelarstwa*. 1. vyd. Łódž : WUŁ, 2001, 429 s.

KROGMANN, A., (2005): *Aktuálne možnosti využitia potenciálu územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu.* 1. vyd. Nitra : UKF, 2005, 218 s.

KUREK,W., (2007): *Turystyka*. 1. vyd. Warszawa : PWN, 2007, 541 s.

LESZCZYCKI, S., (1937): Współczesne zagadnienia turyzmu, Komunikaty, In: *Prace Studium turyzmu Nr. 3*, Kraków : UJ, 1937

LESZCZYCKI, S., (1939): Podstawy geografii uzdrowisko – letniskowej w Karpatach. In: *Prace Studium Turyzmu Nr 5*, Kraków : UJ, 1939

LISZEWSKI, S., (1994): Perspektywy badań naukowych w zakresie turystyki w Polsce w najbliższym dziesięciołeciu. In: *Problemy turystyki Nr 3 – 4*. Łódź : WUŁ, 1994

MARIOT, P., (1969): Príspevok k metóde výskumu potencie krajiny z hľadiska cestovného ruchu. *Geografický časopis Nr. 1.* Bratislava : Veda, 1969, s. 57 – 72.

MARIOT, P., (1983): *Geografia cestovného ruchu*. 1. vyd. Bratislava : Veda. 248 s.

MATCZAK, A., (1992): *Metody badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne.* Łódź : WUŁ, 1992, 241 s.

MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., (1997): Valorizácia vybraných rekreačných predpokladov cestovného ruchu na území Prešova. In: *Urbánne a krajinné štúdie Nr 2*, Prešov : FHPV, 1997, s. 202 – 222

MATLOVIČ, R., KANDRÁČOVÁ, V., MICHAELI, E., (1998): *Trasy za poznaním Slovenska*. Prešov : ATA. 1998, 500 s.

MILEWSKA, M., WŁODARCZYK, B., (2005): *Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości z zakresu hotelarstwa I.* Łódż : WSTH, 2005, 330 s.

MORRIS, D., (1997): *Lidský živočich*. 1. vyd. Praha : Balios, 1997, 224 s.

OTRUBOVÁ, E., (1989): Analýza vybraných predpokladov cestovného ruchu Horehronia. In: *Acta Facultatis rerum naturarum UC. Geographica 28*. Bratislava : SPN, 1989, s. 171 – 191

OŤAHEĽ, J., (1980): Štúdium percepcie krajinnej scenérie a jeho prínos pre lokalizáciu zariadení v cestovnom ruchu. In: *Geografický časopis Nr. 4*. Bratislava : Veda, 1980, s. 250 – 262

PODEMSKI, K., (2008): Antropologja turystyki. In: *Turystyka w naukach humanistycznych,* Warszawa : PWN, 2008, 48 - 64

PRZECŁAWSKI, K., (1996): *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*. 1. vyd. Kraków : ALBIS, 1996, 160 s.

PLESNÍK, P., (1998): *Vymedzenie a ocenenie regiónov cestovného ruchu na území SR na základe objektívneho zhodnotenia potenciálu krajiny* – praktická časť, Aktivizácia cestovného ruchu v SR, Ekonomická univerzita v Bratislave, 1998, s. 135-142

ŠKVARČEKOVÁ, G. et al., (1984): *Zásady a metodické pokyny pre využitie menejhodnotných priestorov pre rekreáciu a cestovný ruch*. Bratislava : Vládny výbor pre CR, 1984, 110 s.

WACHOWIAK, A., (2003): Geography of Leisure and Tourism. In: *Geographie der Freizeit und des Tourismus: Bilanz und Ausblick*. Munchen/Wien: Oldenbourg, 2003, s. 35 - 36

WARSZYŃSKA, J.; JACKOWSKI, A., (1978): *Podstawy geografii turyzmu.* Warszawa : PWN, 1978, 331 s.

WINIARSKI, R., (2008): *Turystyka w naukach humanistycznych*. Warszawa: PWN, 2008, 175 s.

THE MAIN TENDENCIES OF RESEARCH IN GEOGRAPHY OF TOURISM FROM THE POINT OF VIEW OF ITS DEVELOPMENT IN SLOVAKIA

Summary

The study introduces main research tendencies in geography of tourism (18) in Slovakia and abroad. It analyzes briefly the development of geographic research in Slovakia and proposes the analyses of main research conceptions in the world and finally it specifies 4 basic tasks for geographers.

Recenzovali: Doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD.
RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.